

INCEPUTURILE FILOSOFIEI ȘI LITERATURII ÎN ROMÂNIA*

EUGEN FRUCHTER, GABRIEL MIHĂESCU

„Creația științifică și culturală are rădăcini adânci în trecutul îndepărtat al istoriei poporului nostru ; ea s-a dezvoltat în strinsă legătură cu procesele social-economice, cu lupta forțelor înaintate pentru eliberarea națională și socială, cu întreaga evoluție a societății românești, precum și cu progresul științei și culturii universale. Numeroase vestigii de cultură materială, realizări tehnice și științifice, monumente istorice și de artă, minunate opere de arhitectură, de literatură, pictură și sculptură, făurite de-a lungul secolelor, relevă cu toată elocvența forța geniului, sensibilitatea și capacitatea creațoare a poporului nostru.”

NICOLAE CEAUȘESCU

Incidența unor discipline umaniste în interpretarea izvoarelor scrise medievale : istoria culturii, istoria literaturii și istoria filosofiei, a condus pe cei mai mulți dintre istoricii filosofiei românești la limitarea tematică și cronologică a incepaturilor gîndirii filosofico-politice din România¹. Totuși, istoricii filosofiei se străduiesc cu succes să dezvăluie concepțiile filosofice și social-politice ale cronicarilor, ale platformelor răscoalelor țărănești și ale erezilor medievale, în ciuda faptului că unele dintre textelete interpretate sunt scrise în alte limbi (slavonă, greacă, polonă, latină, turcă). Însuși acest criteriu al valorificării tuturor textelor scrise pe teritoriul României, indiferent în ce limbă, sau scrise de români în afara granițelor țărilor lor (și în alte limbi), constituie o încercare meritorie de largire a problematicii istoriei gîndirii românești, susceptibilă de viitoare perfecționări, precizări și completări.

În privința incepaturilor gîndirii românești, influența prea mare a modului tratării istoriei literaturii asupra opticii istoriei filosofiei a

* v. și Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Semnificația unei aniversări și adevărătele incepaturi ale studierii logicii în România*, în „Acta Valachica”, Tîrgoviște 1972, pp. 305—312 ; idem, *Despre necesitatea includerii unui capitol privind cultura spirituală a dacilor în istoria filosofiei din România*, în „Crisis”, Oradea 1972, pp. 149—154.

¹ N. Gogoneață (sub red.), *Istoria filosofiei românești*, I, E. A. 1972.

dus la situația de a fi preferate ca texte de studiu lucrări cu conținut filosofic tangențial, căutindu-se, pe baza lor, o coborire a datei inițiale a filosofiei românești spre incepurile feudalismului dezvoltat.

Observăm însă, de la început, două neconcordanțe.

Prima se referă la faptul că în tratarea altor domenii ale istoriei culturii din România se începe cu antichitatea : artele plastice, știința, matematicile, chimia, astronomia, tehnica, metrologia, numismatică, arhitectura, medicina, cultura fizică și sportul, invățămîntul și pedagogia, muzica, teatrul, folclorul și etnografia, scrisul și carte, dreptul și diplomația — deși cugetarea filosofică apare înaintea unora dintre ele și progresul acestor discipline nu s-a putut realiza fără dezvoltarea instrumentului logic și a reflexiei omului asupra lumii în genere și asupra structurii propriei sale capacitați raționale.

A doua se referă la faptul că în istoria filosofiei *universale* este inclus conținutul filosofic al mitologiei și dreptului antic, de la care începe în mod normal cercetarea gîndirii filosofice, ceea ce nu se face cînd se abordează istoria filosofiei *românești*.

Aceste prime observații ne-au condus la concluzia că și în cazul filosofiei românești trebuie realizată o concordanță, o încadrare organică a ei în istoria filosofiei universale, pe de o parte, iar pe de alta, că trebuie infăptuită o cuprindere firească a sa în istoria culturii antichității pe teritoriul României.

Faptul apare cu atît mai necesar în contextul eforturilor meritoase ale istoriografiei noastre actuale de a lumina „pata neagră“ care acoperea perioada din istoria României de la retragerea aureliană pînă la desăvîrșirea procesului de etnogeneză și de a aduce noi argumente, științifice, explicării conștiinței originii, continuității și unității poporului român pe teritoriul de astăzi al patriei.

Argumentarea noastră se bazează pe ideea că civilizația spirituală a poporului român nu s-a născut din vid și abia în *feudalism*, ci prezintă o dezvoltare firească a unor concepții filosofice și creații culturale ale populațiilor antice de pe teritoriul României, influențate îndeosebi de culturile greacă, romană și slavă — cu care au venit în contact — și transmise în bună parte poporului român.

Încercăm să aplicăm aceeași metodă de lucru și pentru perioada istorică anterioară, folosind drept criterii de selecție pe cele unanim admise în definirea paternității la cultura românească : originea etnică a autorului (chiar dacă el a creat în străinătate), limba scrierii și teritoriul patriei (inclusiv creațiile celor aparținînd naționalităților conlocuitoare).

De altfel, limitarea noțiunii de „*românesc*“ la perioada care începe cu formarea statelor feudale ni se pare arbitrară. Avem în vedere : originea daco-romană a poporului român, continuitatea elementului etnic daco-roman pe teritoriul țării, originea latină a limbii române ; la

acestea, se adaugă și argumentul că nici creația spirituală a poporului român, existentă în feudalism, nu putea să apară pe un loc gol, din nimic și dintr-o dată, făcind abstracție de tradiție.

Faptul că populația geto-dacă nu vorbea limba română nu constituie un impediment nici chiar pentru unii istorici literari, care și-au pus problema că începuturile literaturii române nu ar coincide cu cele ale poporului și limbii române, întrevăzând posibilitatea de a se căuta primele monumente literare românești în operele tomitane ale lui Ovidius.

De aceea, încercăm să sugerăm o punere de acord a metodologiei tratării istoriei gîndirii românești cu cea universală și cu cea a istoriei generale a României.

S-ar putea ridica obiecția că de la daco-geti nu s-au păstrat opere scrise, care ar justifica un capitol în istoria filosofiei. Cercetind însă numeroasele izvoare greco-latine care privesc istoria României, constatăm — uneori cu surprindere — bogăția relațiilor despre concepția filosofică a geto-dacilor. Este îndreptățită apelarea la aceste texte, cu atât mai mult cu cît, chiar lucrările care expun filosofia medievală folosesc adesea și izvoare indirecte — ca cele bizantine, slave — sau simple mențiuni lăturalnice din documente străine privind existența unei activități filosofice pe teritoriul patriei noastre.

De multe ori, izvoarele antice indirecte ne dău informații mult mai bogate privind profunzimea și varietatea concepției filosofice a populației autohtone, decit unele izvoare medievale indirecte folosite deja curent în istoria filosofiei românești.

Astfel, unele dintre acestea menționează expres existența unor filosofi și a unor preocupări de filosofie în antichitate. Cele mai semnificative ni se par cunoșcutele relații din „Getica“ lui Iordanes, inspirate de Cassiodorus: „Cei mai mulți scriitori de anale ne spun că [Zamolxe — n.n.] a fost un filosof cu o eruditie de admirat. Au avut și pe învățății Zeuta și Deceneu. [Getii — n.n.] n-au fost, deci, lipsiți de oameni care să-i învețe filosofia. De aceea [...] au fost totdeauna superiori aproape tuturor barbarilor și aproape egali cu grecii“; „[Deceneu — n.n.], observînd înclinarea lor de a-l asculta în toate și că ei sunt din fire deștepti, i-a instruit în aproape toate ramurile filosofiei, căci era un maestru priceput în acest domeniu. El i-a învățat etica, dezvălîndu-i de obiceiurile lor barbare, i-a instruit în stiințele fizicii, făcîndu-i să trăiască conform legilor naturii; transcriind aceste legi, ele se păstrează pînă astăzi, sub numele de belagines; i-a învățat logica, făcîndu-i superiori celorlalte popoare, în privința mintii; dîndu-le un exemplu practic, i-a indemnănat să petreacă viața în fapte bune“; „Le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomice, și cum crește și scade orbita lunii, și cu cît globul de foc al soarelui întrece măsura globului pămîntesc... Vezi ce mare plăcere, ca niște oameni prea viteji

să se îndeletnicească cu doctrinele filosofice, cînd mai aveau pușintel timp liber după lupte"².

Oricît de exagerată ar părea această relatare, ea este întărîtă de multe știri — de la Valerius Maximus, Clemens din Alexandria, Origene, Theodoretos din Cyros — privitoare la interesul daco-getilor pentru filosofie — identificată în antichitate și cu înțelepciunea, în sens larg³ — lucru specific perioadelor pe care le putem denumi prefilosofică și protofilosofică din istoria filosofiei universale.

Observăm din aceste izvoare existența unor preocupări specifice de etică — după relatările lui Hellanicos, Tucidide, Menandru, Diodor din Sicilia, Horatius, Propertius, Pomponius Mela, împăratul Iulian, Hesychios din Alexandria, Agathias și Leon Diaconul⁴, politică — după scrierile lui Iosephus Flavius, Criton și Galenus⁵, logică — după informațiile date de Ferecide din Atena și Clemens din Alexandria⁶, și filosofia naturii cu nuanță materialistă, bazată pe unele observații științifice — cum aflăm de la Strabon, Lucian, Porphyrios și Iordanes⁷.

Pentru cercetarea aspectelor filosofiei la geto-daci, este necesar să se facă referiri și la conținutul unor concepții filosofice grecești, egiptene, orientale și ale altor popoare, despre care mulți autori vechi spun că i-au influențat pe gînditorii daci. O mențiune specială este acordată lui Pitagora, cu filosofia căruia Hellanicos, Herodot, Strabon, Clemens din Alexandria, Origene, Prophyrrios, Iamblichos și Enea din Gaza găsesc multe asemănări în concepția lui Zamolxis⁸. În măsura în care Pitagora este studiat de istoria filosofiei, este firesc ca, prin analogie, să deducem concepțiile lui Zamolxis, susceptibile de a fi incluse în istoria filosofiei românești. Nu trebuie uitate nici alte aspecte

² Iordanes, *Getica*, 39—41, 69—73.

³ Valerius Maximus, *Fapte și cuvinte vrednice de luare aminte*, II, 6, 12; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, I, 15, p. 130; IV, 8, p. 213; V, 8, p. 242; Origene, *Impotriva lui Celsus*, I, 16; III, 54; Theodoretos din Cyros, *Terapeutice*, I, 25 :

“ Hellanicos, *Obiceiuri barbare*, fr. 73; Tucidide, *Istoria*, II, 97, 4; Menandru, *Piesă nesigură*, fr. 794—795; Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, XXI, 12, 5, 6; Horațiu, *Ode*, III, 24, 9—24; Properti, *Elegii*, IV, 5, 43—44; Pomponius Mela, *Descrierea pămîntului*, II, 2, 16—21; Împăratul Iulian, *Împărății*, 22; Hesychios din Alexandria, *Culegere alfabetică de cuvinte de tot felul*; Agathias, *Istoria*, Prefața, 3; Leon Diaconul, *Istoria*, IX, 6.

⁵ Iosephus Flavius, *Antichități iudaice*, XVIII, 1, 5 [20]; Criton, *Geticele*, 7 (2); Galenus, *Despre facultățile naturale*, II, 17, 67.

⁶ Ferecide din Atena, *Genealogii*, fr. 174; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, V, 8, p. 242.

⁷ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 5 (c. 297), 11; Lucian, *Scitul sau Oaspetele*, 1; Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14; Iordanes, *Getica*, 69—73;

⁸ Hellanicos, *Obiceiuri barbare*, fr. 73; Herodot, *Istoria*, IV, 95; Strabon, *Geografia*, VII, 3; XVI, 2, 39; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, IV, 8, p. 213; Origene, *Impotriva lui Celsus*, III, 54; Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14; Iamblichos, *Viața lui Pitagora*, XXX (173); Enea din Gaza, *Teofrast sau despre nemurirea sufletelor ... dialog* P. G., LXXXV, 940.

relatațe de sursele istorice antice, care ar servi înțelegerii incepiturilor filosofiei și logicii românești: identificarea de către Porphyrios a lui Zamolxis cu un Thales, interesul dacilor pentru probleme de drept — după știrile provenite de la Iosephus Flavius și Horatius, pentru matematici, măiestria lor în „știința bunelor cuvinte“ — admirată chiar de Platon, preferința pentru metaforă în locul abstracțiilor — cum aflăm de la Ferecide din Atena și Clemens din Alexandria — fapt des întîlnit în perioada presocratică a istoriei filosofiei universale⁹.

Așa cum concepțiile unor filozofi greci sau chinezi au fost deduse și sintetizate din prezentări mai tîrzii, tot așa este posibil să se reconstituie textele filosofice și preceptele aparținând dacilor. Dintr-un text laudativ al lui Platon, aflăm cîteva idei și principii dialectice ale lui Zamolxis cu privire la : unitatea corpului, raportul dintre întreg și parte, dintre cauză și efect, analiza multilaterală a fenomenelor s.a.¹⁰.

Procedind tot în spirit comparatist, se ivește necesitatea de a surprinde sensul social și politic al religiei daco-geților¹¹, precum și a celei a coloniștilor greci din Dobrogea, a cuceritorilor romani, a marii familii tracie, a sciților și popoarelor migratoare, reținînd faptul că — după autorii antici și bizantini — unele mituri și zeități sunt comune cu cele ale populațiilor de contact.

Asemănător intr-o anumită măsură cu mitologia greacă, întîlnim și în mitologia antică de pe teritoriul României — după relatările din Herodot, Strabon, Criton, Lucian, Paradoxographus Vaticanus, Clemens din Alexandria — concepții nonteiste și antiteiste, premergătoare, după cum se știe, ateismului declarat¹².

Această analiză este cu atît mai importantă cu cit o serie de mituri și ritualuri sau practici păgine s-au transmis peste veacuri poporului român, în obiceiurile folclorice și în literatura cultă păstrîndu-se elemente de legătură cu antichitatea, care nu pot fi trecute cu vederea.

De fapt, însăși prezentarea conținutului filosofic și social-politic al folclorului românesc în lucrările de istoria literaturii și istoria filosofiei românești trebuie să înceapă cu selectarea acestor elemente transmise din *antichitate*, care să fie aparte prezentate (separat de creația

⁹ Pophyrios, *Viața lui Pitagora*, 14; Iosephus Flavius, *Antichități iudaice*, XVIII, 1, 5 [20]; Horatiu, *Ode*, III, 24, 9—24; Ferecide din Atena, *Genealogii*, fr. 174; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, V, 8, p. 242; Platon, *Carmide*, 156, d, e; 157, a, b, c.

¹⁰ Platon, *ibidem*.

¹¹ C. I. Gulian, *Mit și cultură*, pp. 42—57, 154—156, E. P. 1968; Ion Banu, *Filosofia antică și medievală*, fasc. I, A.S.S.P. „Stefan Gheorghiu“, 1967, p. 37; Ion Banu, *Introducere în istoria filosofiei*, E.S.L.P., 1957, pp. 247—251; Mircea Eliade, *De Zamolxis à Gengis-Khan*. Payot, Paris 1970, chap. II.

¹² Herodot, *Istorie*, IV, 94; Strabon, *Geografie*, VII, 3, 4; Criton, *Geticele*, 7 (2); Lucian, *Adunarea zeilor*, IX; *Paradoxographus Vaticanus*, 42; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, I, 15, p. 130.

folclorică *tîrzie*), precedind capitolele de filosofie și, respectiv, literatură cultă medievală.

La fel, un tratat de istoria literaturii române ar trebui să se refere și la începuturile scrisului la geto-daci, la stilul literar al epitatfurilor de pe stelele funerare daco-romane cum sunt cele cu stihuri de la Romula și Germisara. De asemenea, ne atrag atenția și textele autorilor Hellanicos, Fericide din Atena, Ovidius, Apuleius, Lucian, Clemens din Alexandria și Athenaios, care menționează gustul dacilor pentru poezie și pentru frumos¹³.

Un studiu comprehensiv al gîndirii populațiilor antice de la noi ar putea cuprinde și ideile și curentele străine vehiculate pe teritoriul Daciei, la care o contribuție însemnată au adus-o personalitățile greco-române care au trăit un timp în Dacia și au scris aici — printre aceștia aflindu-se, bineînțeles, Criton, Ovidius și Dion Chrysostomos — alături de numele unor prefilosofi locali (cum îi putem considera pe cei menționați în izvoarele istoriei din antichitate) : Zamolxe, Deceneu, Zeuta.

Cercetarea ar putea fi extinsă și la analiza transmiterii uror trăsături etico-psihice ale daco-romanilor, grecilor și altor popoare la poporul român : raționalismul, realismul, cumpănlirea, inventivitatea, munca asiduă,umanismul, patriotismul, toleranța, pietatea înțeleaptă și.a.

Un asemenea mod de tratare exhaustivă a istoriei culturii românești, sub aspectele ei multiple, ar pune în adevărata lumină faptul că daco-geții au avut o cultură spirituală la nivelul elevatei lor civilizații materiale și ar preîntimpina unele considerații eronate pe această temă, rezultate din cunoașterea insuficientă a valoroasei culturi geto-dacice și daco-române.

Credem că ideea sincronismului cultural, emisă de Eugen Lovinescu, își găsește aplicabilitate și în ceea ce privește antichitatea noastră.

Fundamentarea unui capitol de istoria filosofiei și gîndirii social-politice antice din România este, credem, evidentă. Cercetarea și valorificarea monografică a acestei teme ar clarifica probleme ca : a) vechimea și continuitatea unor idei filosofice pe teritoriul României, b) originalitatea și personalitatea gîndirii românești, c) capacitatea ei de a asimila și sintetiza cele mai importante concepții ale epocii — corespunzătoare necesităților concrete ale geto-dacilor, aflați în plină consolidare statală și ascensiune politică, și apoi în procesul de romanizare (cu urmări atât de durabile), d) o nouă periodizare a istoriei filosofiei din România și e) ilustrarea locului gîndirii românești în istoria uni-

¹³ Hellanicos, *Obiceiuri barbare*, fr. 73 ; Fericide din Atena, *Genealogii*, fr. 174 ; Ovidius, *Scrisori din Pont* ; Apuleius, *Apologia*, 26 ; Lucian, *Scitul sau Oaspetele*, 1 ; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, I, 15, p. 130 ; Athenaios, *Banchetul înțeleptilor*, (apud *Theopomp*), XIV, 24, p. 627 d.

versală a filosofiei, de-a lungul tuturor etapelor dezvoltării acesteia din urmă.

Vorbind despre prețioasa moștenire antică, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „*În caracterul poporului român, în dorul său neștiins de libertate și neatîrnare, se găsesc întruchipate înaltele virtuți ale strămoșilor noștri: dărzenia, mindria și înțelepciunea dacilor și romanilor, eroismul și neînfriicarea lui Decebal și Traian*“ și „*De-a lungul a mai mult de două milenii, poporul român, plămădit din unirea dacilor și romanilor, s-a format ca o națiune proprie, și-a dezvoltat o civilizație în strînsă concordanță cu cuceririle științei și culturii universale*“.

LES DÉBUTS DE LA PHILOSOPHIE ET DE LA LITTÉRATURE EN ROUMANIE

L'incidence des certaines disciplines humanistes dans l'interprétation des sources écrites médiévales — l'histoire de la culture, l'histoire de la littérature et l'histoire de la philosophie, a conduit beaucoup d'historiens de la philosophie roumaine à la limitation en contenu et chronologique des débuts de la pensée philosophique et politique en Roumanie. Toutefois, les historiens de la philosophie s'évertuent avec succès à dévoiler les conceptions philosophiques, sociales et politiques des chroniqueurs, des plate-formes des révoltes paysannes et des hérésies médiévales, bien que certains textes interprétés soient écrits en langues étrangères (le slavon, le grec, le polonais, le latin, le turc). Ce critère même de la valorisation de tous les textes écrits sur le territoire de la Roumanie, en n'importe quelle langue, ou écrits par les Roumains en dehors des frontières de leurs pays (et en d'autres langues), constitue une tentative méritoire d'élargir la problématique de l'histoire de la pensée roumaine, susceptible de prochains perfectionnements, d'éclaircissements et de compléments.

Quant au début de la pensée roumaine, l'influence trop grande de la manière de traiter l'histoire de la littérature sur l'optique de l'histoire de la philosophie a abouti à la préférence des ouvrages au contenu philosophique indirecte, utilisés comme textes d'étude, et, en même temps, au rabaissement de la date initiale de la philosophie roumaine vers les commencements de la féodalité développée.

On peut observer pourtant, dès le début, deux non-concordances.

La première envisage le fait que dans le traitement des autres domaines de l'histoire de la culture roumaine, on commence avec l'antiquité : les beaux arts, la science, les mathématiques, la chimie, l'astronomie, la technique, la métrologie, la numismatique, l'architecture, la médecine, la culture physique et le sport, l'enseignement et la pédagogie, la musique, le théâtre, le folklore et l'ethnographie, l'écriture et les livres, le droit et la diplomatie — bien que la pensée philosophique soit apparue avant certains d'entre eux et que le progrès de ces disciplines ne fut pas possible sans le développement de l'instrument logique et de la réflexion de l'homme sur le monde en général et sur la structure spirituelle de sa propre capacité rationnelle.

La deuxième concerne le fait que dans l'histoire de la philosophie universelle est inséré le contenu philosophique de la mythologie et du droit antique, à partir duquel commence d'ordinaire la recherche de la pensée philosophique, ce qu'on ne fait pas lorsqu'on aborde l'histoire de la philosophie roumaine.

Ces observations nous ont poussés à conclure, premièrement, que dans le cas de la philosophie roumaine doit être aussi réalisée une concordance, l'encadrement organique de celle-ci dans l'histoire de la philosophie universelle et,

secondelement, qu'on doit faire son inclusion naturelle dans l'histoire de la culture antique roumaine.

Cela paraît d'autant plus nécessaire dans le contexte des efforts méritoires de notre historiographie actuelle afin d'éclairer „la tache noire“ qui obscurcissait cette période de l'histoire de la Roumanie comprise entre la retraite d'Aurélian et l'achèvement du processus d'ethnogenèse du peuple roumain — et d'apporter de nouveaux arguments scientifiques pour expliquer la conscience de l'origine, de la continuité et de l'unité du peuple roumain sur le territoire actuel de notre pays.

Notre argumentation est fondée sur l'idée que la civilisation spirituelle du peuple roumain n'est pas née de rien et que c'est à peine au temps de la féodalité, qu'elle représente un développement naturel de certaines conceptions philosophiques et des créations culturelles des anciennes populations du territoire de la Roumanie, influencées spécialement par les cultures grecque, romaine et slave — avec lesquelles ils ont pris contact — et transmises pour la majorité au peuple roumain.

Nous essayons d'employer la même manière d'étude pour la période historique antérieure, utilisant comme critères de sélection ceux unanimement admis dans la définition de la paternité de notre culture, l'origine ethnique de l'auteur (même s'il a créé à l'étranger), la langue de l'écriture, le territoire de notre patrie (y compris les créations de ceux qui appartiennent aux nationalités cohabitantes).

D'ailleurs, limiter la notion de „roumain“ à la période qui commence avec l'établissement des États féodaux ce serait un fait arbitraire. On tient compte de l'origine daco-romaine du peuple, de la continuité de l'élément ethnique daco-romain sur le territoire du pays et de l'origine latine de la langue roumaine ; à tout cela on ajoute l'argument que la création spirituelle du peuple roumain, qui existait au temps de la féodalité, ne pouvait pas paraître sur un terrain arride et ne pouvait surgir de rien, ignorant la tradition.

Le fait que les Géto-Daces ne parlaient pas le roumain ne constitue guère un obstacle ni pour certains historiens littéraires qui pensent que le début de la littérature roumaine ne correspondrait pas à la date de la formation de la langue et du peuple roumains, entrevoyant la possibilité de chercher les premiers chefs-d'œuvre littéraires roumains dans les œuvres d'Ovide à Tomis.

Aussi essayons-nous de suggérer une mise d'accord de la méthodologie du traitement de l'histoire de la pensée roumaine avec l'histoire de la pensée universelle et avec l'histoire générale de la Roumanie.

On pourrait soulever le problème qu'on n'a pas gardé jusqu'à nos jours des œuvres écrites par les Géto-Daces, qui puissent justifier l'inclusion d'un chapitre dans l'histoire de la philosophie. Mais en analysant les nombreux documents gréco-latins concernant l'histoire de la Roumanie, on constate — parfois non sans étonnement — la richesse des notes sur la conception philosophique des Géto-Daces. L'appel à ces textes est justifié, d'autant que les ouvrages qui exposent la philosophie médiévale utilisent eux aussi parfois des sources indirectes — comme celles byzantines, slaves — ou de simples mentions secondaires tirées des documents étrangers concernant l'existence d'une activité philosophique sur le territoire de notre pays.

Souvent, les sources antiques indirectes nous offrent des informations de beaucoup plus riches sur la profondeur et la variation de la conception philosophique de la population autochtone, que certaines sources médiévales indirectes utilisées déjà couramment dans l'histoire de la philosophie roumaine.

De cette façon, quelques-unes de ces sources mentionnent nettement l'existence des philosophes et des préoccupations philosophiques pendant l'antiquité.

Les plus significatives nous semblent les informations si bien connues de „Getica“ de Jordanis (39—41 ; 69—73), inspirées de Cassiodore.

Quelque exagérée que puisse nous sembler cette relation, elle est affirmée par beaucoup d'informations de Valère Maxime, Clément d'Alexandrie, Origène,

Théodorète de Cyrène — concernant l'intérêt des Géto-Daces pour la philosophie — identifiée pendant l'antiquité à la sagesse, généralement — trait spécifique de ces périodes de l'histoire de la philosophie universelle qu'on pourrait dénommer préphilosophique et protophilosophique.

Nous apprenons de ces sources l'existence de certaines préoccupations particulières d'éthique-selon les relations d'Hellenicos, Thucydide, Ménandre, Diodore de Sicile, Horace, Properce, Pomponius Mela, l'Empereur Julien, Hesychios d'Alexandrie, Agathias et Léon le Diacre ; de politique-selon les ouvrages de Flavius Josèphe, Criton et Galien ; de logique — suivant les informations données par Phérécide d'Athènes et Clément d'Alexandrie ; de philosophie de la nature avec une nuance matérialiste, fondée sur quelques observations scientifiques — comme on apprend de Strabon, Lucien, Porphyre et Jordanis.

Pour l'analyse des aspects de la philosophie des Géto-Daces, il est nécessaire de se rapporter aussi au contenu des certaines conceptions philosophiques grecques, égyptiennes, orientales ou appartenant aux autres peuples qui ont influencé les penseurs daces. Une mention spéciale est accordée à Pythagore - Hellanicos, Hérodote, Strabon, Clément d'Alexandrie, Origène, Porphyre, Jamblique et Énée de Gaza trouvant beaucoup de ressemblances entre la philosophie de Pythagore et celle de Zamolxis. Dans la mesure où Pythagore est étudié par l'histoire de la philosophie, il est naturel qu'on déduise, par une analyse comparative, les conceptions de Zamolxis, susceptibles d'être comprises dans l'histoire de la philosophie roumaine. Il ne faut pas négliger aussi les autres aspects relatés par les sources de l'histoire antique, qui serviraient à la compréhension de cette question — les débuts de la logique et de la philosophie roumaine ; l'identification de Zamolxis avec un Thalès-fait par Porphyre, l'intérêt des Daces pour les problèmes de droit — suivant les relations de Flavius Josèphe et Horace, pour les mathématiques, leur compétence dans „la science des bons mots“ — compétence admirée par Platon même, la priorité de la métaphore sur l'abstraction dans leur pensée — comme on apprend de Phérécide d'Athènes et Clément d'Alexandrie — fait commun à la période présocratique de l'histoire de la philosophie universelle.

Tel que les conceptions de certains philosophes grecs ou chinois ont été déduites et synthétisées de présentations tardives, on peut reconstituer de la même manière les textes philosophiques et les préceptes des Daces. Dans un texte élogieux de Platon, on trouve quelques idées et principes dialectiques de Zamolxis concernant l'unité du corps, les rapports entier-partie et cause-effet, l'analyse multiple des phénomènes.

Suivant le mode d'étude par l'analyse comparative, on rencontre la nécessité de découvrir le sens social et politique de la religion des Géto-Daces, de celle des colons grecs de Dobroudja, des conquérants romains, des grandes familles des Thraces, des Scythes et des peuples migrants, n'oubliant de même le fait que — selon les opinions des auteurs antiques et byzantins — certains mythes et divinités appartiennent également aux populations de contact.

Ressemblant par beaucoup d'égards à la mythologie grecque, la mythologie antique de la Roumanie comprend — comme affirment les relations d'Hérodote, Strabon, Criton, Lucien, Paradoxographus Vaticanus, Clément d'Alexandrie — des conceptions non-théistes et antithéistes, précurseurs, que l'on sache, de l'athéisme évident.

Cette analyse est importante, d'autant plus que de nombreux mythes et rituels ou pratiques païennes ont été transmis le long des siècles au peuple roumain, le folklore et la littérature culte renfermant beaucoup d'éléments de liaison avec l'antiquité, éléments qu'on ne pourrait pas ignorer.

D'ailleurs, la présentation même du contenu philosophique, social et politique du folklore roumain dans les ouvrages de l'histoire de la littérature et de l'histoire de la philosophie roumaine doit commencer avec la sélection de ces éléments transmis de l'antiquité dont la présentation doit être faite à part de la

création folklorique tardive, précédant les chapitres de la philosophie et, respectivement, ceux de la littérature médiévale culte.

Un traité d'histoire de la littérature roumaine devrait parler aussi des débuts de l'écriture des Géto-Daces, du style littéraire des épithèses des stèles funéraires daco-romaines comme celles de Romula et Germisara ayant des versets. De même, des textes d'Hellenicos, Phérécide d'Athènes, Ovide, Apulée, Lucien, Clément d'Alexandrie et Athénée, qui mentionnent le penchant des Daces pour le beau et pour la poésie, nous soulèvent l'attention.

Une étude compréhensive de la pensée des populations antiques de la Roumanie pourrait comprendre aussi les idées et les courants étrangers véhiculés sur le territoire de la Dacie, auxquels les personnalités gréco-romaines qui ont vécu pour un temps en Dacie et y ont écrit, ont apporté leur appoint. Parmi ces personnalités on peut citer Criton, Ovide et Dion Chrysostome, à côté des noms de quelques préphilosophes et protophilosophes locaux (comme peuvent être considérés ceux mentionnés dans les sources de l'histoire antique) : Zamolxis, Dicinus, Seuthes.

La recherche pourrait être élargie afin de comprendre l'analyse de la transmission à la structure spirituelle du peuple roumain des quelques traits éthiques et psychiques spécifiques aux Daco-Romains, aux Grecs et aux autres peuples, parmi lesquels le rationalisme, le réalisme, l'équilibre, l'esprit inventif, le travail assidu, l'humanisme, le patriotisme, la tolérance, la dévotion sensée.

Une telle manière de traitement exhaustif de l'histoire de la culture roumaine, sous ses aspects multiples, pourrait mettre en évidence le fait que les Géto-Daces ont eu une culture spirituelle au niveau de leur civilisation matérielle élevée, et pourrait éloigner en même temps quelques considérations erronées sur ce thème, due à la connaissance insuffisante de la précieuse culture des Géto-Daces et des Daco-Romains.

Nous estimons que l'idée du synchronisme culturel avancée par Eugène Lovinescu est valable aussi à l'égard de notre antiquité.

La consolidation d'un chapitre d'histoire de la philosophie et de la pensée sociale et politique antique de la Roumanie est, d'après notre avis, évidente. La recherche et la valorisation monographique de ce thème pourrait éclaircir des questions tel : a) l'ancienneté et la continuité de quelques idées philosophiques sur le territoire de la Roumanie ; b) l'originalité et la personnalité de la pensée roumaine ; c) son pouvoir d'assimiler et de synthétiser les conceptions les plus importantes de l'époque — conformes aux nécessités concrètes des Géto-Daces trouvés en plein consolidation de leur État, en pleine ascension politique et ensuite dans le processus de romanisation ; d) une nouvelle division en époques de l'histoire de la philosophie roumaine ; e) l'illustration de l'importance de la pensée roumaine dans l'histoire de la philosophie universelle, le long de toutes les étapes du développement de celle-ci.